

**GRETIMŲ GARSŲ ĮTAKA BALSIŲ KIEKYBEI PIETINIŲ
VAKARŲ AUKŠTAIČIŲ TARMĖJE**

Asta KAZLAUSKIENĖ

1.1. Kalbininkai seniai pastebėję kokybinius garsų pokyčius, kuriuos lemia gretimi garsai, pvz., po minkštųjų priebalsių užpakalinės eilės balsiai papriešakėja¹. Galimas dalykas, kad gretimi garsai turi įtakos ir kiekybei. V. Vaitkevičiūtė (1960, 207) teigia, kad bendrinėje kalboje balsiai ar dvibalsiai po skardžiųjų priebalsių esą šiek tiek ilgesni negu po dusliųjų, nes duslieji priebalsiai tariami energingiau negu skardieji. Tačiau tas trukmės skirtumas statistiškai neįvertintas. Be to, V. Vaitkevičiūtė neužsimena apie tolesnio priebalsio skardumo įtaką balsių kiekybei².

Priebalsių skardumo įtaka gretimiems balsiams šiek tiek tyrinėta ir pietinių vakarų aukštaičių (toliau – PVA) tarmėje. B. Simanavičienė (1993, 46–53) nustatė, kad veliuniškių šnektoje padėtinio ilgumo balsių priegaidė, taigi ir trukmė, nes ji – ryškiausias PVA priegaidžių skiriamasis požymis (Girdenis, Pupkis, 1974, 119), priklauso nuo gretimo priebalsio (jo vieta nesvarbi) skardumo: [ā, ē] esti šalia skardžiųjų, o [á, é] vartojami greta dusliųjų priebalsių.

1.2. V. Vaitkevičiūtės (1960, 207–208) manymu, lietuvių bendrinėje kalboje kitų žodžio garsų kiekybė turi įtakos balsių ir dvibalsių ilgumui: jeigu žodyje yra ilgųjų balsių ar dvibalsių, tai visi to žodžio garsai trumpesni. Ypač ryškus šis požymis šiaurės žemaičių tarmėje. A. Girdenio (1974, 172–175), I. Mažiulienės (1996, 50–53, 56–58) šios tarmės priegaidžių tyrimo rezultatai rodo, kad prieš ilgąjį pokirtinį skiemenį kiekviena priegaidė ir skiemuo trumpesni, o prieš trumpąją galūnę ir vienskiemeniuose žodžiuose ilgesni.

¹ Kiek plačiau apie lietuvių bendrinės kalbos priebalsių įtaką balsių kiekybei žr. Pakerys, 1995, 42–43 ir balsių įtaką priebalsiams žr. Pakerys, 1995, 108–110. Apie priebalsių palatalizacijos poveikį balsių spektrui šiaurės žemaičių tarmėje žr. Girdenis, Kubiliūtė-Kliukienė, 1982, 30–38.

² Plg. vėlesnį A. Girdenio ir R. Kubiliūtės-Kliukienės (1982, 36, 8 išn.) tyrimą, kur nustatyta, kad šiaurės žemaičių tarmėje tolesnio priebalsio skardumas turi įtakos balsių trukmei: [a] ir [a.], vartojami prieš dusliuosius, santykiškai su [a] ir [a.], vartojamais prieš skardžiuosius, kaip 0,86 : 1.

PVA tarmėje minėtų reiškinių įtaka balsių trukmei plačiau netyrinėta. Todėl šiuo eksperimentu ir norėta išsiaiškinti, ar vakarų aukštaičių kauniškių balsių kiekybė priklauso nuo priebalsių skardumo ir gretimo skiemens ilgumo.

2.1. Balsių, vartojamų tarp skirtingo skardumo priebalsių, ilgumas matuotas tokiuose žodžiuose: *tėt. tæ* „tėtė“: *dę dæ* „dėdė“: *lę læ* „lėlė“, *tęt tæ* (vns. įnag.) „tėtė“: *dę dæ* (vns. įnag.) „dėdė“: *lę læ* (vns. įnag.) „lėlė“. Ankstesnio priebalsio skardumo įtaka vidinių balsių trukmei tirta šiuose žodžiuose: *tá.do* „Tado“: *bá.do* „bado“: *vá.do* „vado“, *radū* „Tadu“: *badū* „badu“ *vadū* „vadū“, *tyki* „tyki“: *dyki* „dyki“, *nyki* „nyki“, *iš_ĩ.ko* „iš tyko“, *išdyko* „išnyko“: *iš_ĩ.ko* „išnyko“. Vidinių balsių trukmės priklausomybė nuo tolesnio priebalsio skardumo tirta šiuose pavyzdžiuose: *sęgę* (būt. k. l. 3 as.) „segė“: *sėkę* „sekė“: *sėnė* „senė“, *sėgęs* (sutrumpėjęs es. l. 3 as. „segėsi“) „segęs“: *sėkęs* (sutrumpėjęs es. l. 3 as. „sekėsi“) „sekęs“: *sėnėns* (vns. kilm.) „senėns“, *miu* „mitu“: *midu* „midu“: *minu* „minu“, *sągu* „segu“: *sakū* „saku“: *savū* „savu“. Šiuose žodžiuose dar lyginta ir galūnės balsių kiekybė.

2.2.1. Vidinių nekiriūotų balsių trukmės priklausomybė nuo galūnės ilgumo tirta šiuose pavyzdžiuose: *drasōs* „drašos“: *drasā* „draša“, *rupēs* „rūpės“: *rupi* (es. l. 2 as.) „rūpi“, *ũkōs* (vns. kilm.) „tykiōs“: *tyki* „tyki“, *tręšēũ* „tręšiau“: *tręši* (es. l. 2 as.) „tręši“, *ķedēš* (vns. kilm.) „kėdės“: *ķed dēš* „kėdė“, *rasōs* (vns. kilm.) „Rasos“: *rasā* (vns. vard.) „Rasa“, *trupēs* „trupės“: *rupi* „rupi“, *pešēũ* „pešiau“: *peši* (es. l. 2 as.) „peši“, *pikūũ* „piktu“: *pikū* „piktu“.

Kirčiuotų vidinių balsių trukmė prieš ilgąją ir trumpąją galūnę lyginta tokiuose žodžiuose: *kā.sto* „kašto“: *kā.stas* „kaštas“, *sprā.sto* „spręšto“: *sprā.stas* „spręštas“, *šū.to* „siūto“: *šū.tas* (vns. vard.) „siūtas“, *rī.to* „ryto“: *rī.tas* (vns. vard.) „rytas“, *ķō.što* „košto“: *ķō.štas* (vns. vard.) „kostas“, *sē.do* „sėdo“: *sē.da* „sėda“, *rā.sto* „rašto“: *rā.stas* „raštas“, *trę.šę* „tręšė“: *trę.ši* (būs. l. 2 as.) „tręši“, *šū.sto* „siūsto“: *šū.stas* (vns. vard.) „siūstas“, *dī.kō.s* (dgs. vard.) „dýkos“: *dī.kas* (vns. vard.) „dýkas“, *mō.sto* „mosto“: *mō.stas* „mostas“, *ķāš.ũos* „kašiuos“: *ķāši* (būs. l. 2 as.) „ķāši“, *peš.ũos* „pešiuos“: *peši* (būs. l. 2 as.) „peši“, *sū.ko* „suko“: *sū.kā* „suka“, *rī.to* „rito“: *rī.tas* (sutrumpėjęs es. l. 3 as. „ritasi“) „ritas“.

2.2.2. Nekiriūotų galūnės priklausomybė nuo ankstesnio skiemens ilgumo tirta šiuose pavyzdžiuose: *rā.stu* „raštu“: *rā.stu* „rastu“, *pi.kau* „pyktu“ *piktu* „pigtu“, *mō.sto* „mosto“: *ķō.sto* „Kosto“, *rī.to* „ryto“: *rī.to* „rito“, *rī.ta* „ryta“, *rī.ta* „Rita“, *šū.to* „siūto“: *šū.to* „siuto“, *supl.šæ* „suplyšę“: *surš.šæ* „surišę“, *ũkēs* „ūkės“: *šū.ķā* „šūkai“, *mō.stas* „mostas“: *ķō.stas* „Kostas“, *trę.ši* (būs. l. 2 as.) „tręši“: *peši* (būs. l. 2 as.) „peši“, *ķrī.žūs* „kryžius“: *špž.žūs* „ketus“, *trę.šti* (bendr.) „tręšti“: *trę.šti* (bendr.) „tręšti“, *ķā.sti* (bendr.) „kašti“: *ķā.sti* (bendr.) „kasti“, *ķō.štas* (vns. vard.) „kostas“, *ķō.stas* „Kostas“, *rī.tas* „rytas“: *rī.tas* (sutrumpėjęs es. l. 3 as. „ritasi“) „ritas“.

Ankstesnio skiemens ilgumo įtaka kirčiuotų galūnės balsių trukmei tirta tokiuose žodžiuose: *drasā* „draša“: *rasā* „rasa“, *trę.šū* (es. l. 1 as.) „tręšiū“: *trę.či* „tręčiū“, *rupi* (es. l. 2 as.) „rupi“: *rupi* „rupi“, *marčā* „marčia“: *pačā* „pačia“, *lanķā.s* „lankas“: *lakā.s* „lakašas“, *lenķā.s* „lenkias“: *lekā.s* „lekiąs“, *drasō.s* „drašos“: *rasō.s* (vns. kilm.) „rasos“, *rupēs* „rūpės“: *trupēs* „trupės“, *grį.stū* (dgs. kilm.) „grįstų“: *rį.stū* (dgs. kilm.) „ristų“, *ta.sīs* „tašys“: *ra.sīs* „rašys“.

Be to, lyginta ir galūnės balsių kiekybė po tvirtapradžio ir tvirtagalio skiemens: *ķō.šę* (būt. k. l. 3 as.) „kōšė“: *ķō.šę* (vns. vard.) „kōšė“, *rī.ki* „rūgti“: *rū.ki* „rūkti“, *ĩ.ko* „(tykoti“ es. l. 3 as.) „týko“: *ĩ.ko* „(tykti“ būt. k. l. 3 as.) „týko“, *iždĩ.ksta* „išdygsta“: *iždĩ.ksta* „išdyksta“.

³ Jau nustatyta (Kazlauskienė, 1998, 61–77), kad PVA tarmėje ilgicji nekiriūoti kamieno ir galūnės balsiai trumpinami, todėl šie balsiai straipsnyje žymimi kaip pusilgiai.

2.3. Tyrime dalyvavo 8 (2 moterys, 6 vyrai) kauniškių tarnės atstovai (4 kapsai ir 4 zanavykai)⁴. Jų amžiaus vidurkis – 62 m.

Tiriamųjų garsų trukmė matuota kompiuterine programa „KALBAME-43“ (programavimo kalba TURBO-PASCAL, v. 6.0). Statistinė analizė atlikta IBM tipo kompiuteriu, naudojantis A. Girdenio sukurta programa „STUDENT“ (programavimo kalba TURBO-PASCAL, v. 7.0). Buvo skaičiuojamas aritmetinis vidurkis (\bar{x}), standartinis nuokrypis (s), variacijos koeficientas (v), 95% pasikliaujamasis intervalas (+). Rezultatų reikšmingumas tikrintas Studento kriterijumi⁵.

3.1. Kaip rodo tyrimas, PVA tarnėje tarp dusliųjų priebalsių vidiniai balsiai trumpiausi, tarp dviejų skardžiųjų priebalsių – ilgesni, o tarp balsingųjų – ilgiausi. Balsių trukmės santykiai šiose pozicijose maždaug tokie⁶: $[V]/[C' - C'] : [V]/[C^d - C^d] : [V]/[C' - C'] = 1 \quad 1,1 : 1,2$.

1 lentelė. Vidinių balsių trukmė tarp dusliųjų, skardžiųjų ir balsingųjų priebalsių⁷

Pavyzdžiai	n	\bar{x} (ms)	s (ms)	v (%)	95% pasikl. interv. (ms)	$t_p \leq t_\alpha$
dė̄d̄a.	12	222,9	21,8	9,8	209,1 + 236,8	
tė̄t̄a.	12	197,7	21,3	10,8	184,1 + 211,2	2,87 > $t_{0,01} = 2,82$
dē̄d̄a.	12	222,9	21,8	9,8	209,1 + 236,8	
lē̄l̄a.	11	235,4	22,1	9,4	220,5 + 250,2	1,36 < $t_{0,05} = 2,08$
lē̄l̄a.	11	235,4	22,1	9,4	220,5 + 250,2	
tē̄t̄a.	12	197,7	21,3	10,8	184,1 + 211,2	4,17 > $t_{0,001} = 3,82$
d̄ēd̄ā	11	160,7	14,9	9,3	150,7 + 170,7	
t̄ēt̄ā	11	147,5	21,4	14,5	133,1 + 161,8	1,69 < $t_{0,05} = 2,09$
d̄ēd̄ā	11	160,7	14,9	9,3	150,7 + 170,7	
l̄ēl̄ā	11	173,1	22,8	13,2	157,8 + 188,4	1,51 < $t_{0,05} = 2,09$
l̄ēl̄ā	11	173,1	22,8	13,2	157,8 + 188,4	
t̄ēt̄ā	11	147,5	21,4	14,5	133,1 + 161,8	2,73 > $t_{0,05} = 2,09$

⁴ Šiame darbe remiamasi tik tais vakarų aukštaičiais kauniškiais, kurie pagal vyravusią nuomonę ne trumpina galūnės balsių.

⁵ Matavimai ir statistiniai skaičiavimai atlikti VU Bendrosios kalbotyros katedroje.

⁶ Simboliu „C“ žymimi duslieji, „C^d“ – skardieji, „C“ – balsingieji priebalsiai.

⁷ Čia vartojamų simbolių reikšmės: n – matavimų skaičius, \bar{x} – aritmetinis vidurkis, s – standartinis nuokrypis, v – variacijos koeficientas, pasikl. interv. – pasikliaujamasis intervalas, t_p – apskaičiuota Studento kriterijaus reikšmė, t_α – kritinė Studento kriterijaus reikšmė, α – rezultatų reikšmingumo lygmuo.

Iš statistinės kiekybės duomenų analizės matyti (žr. 1 lent.), kad žodžiuose *dėdax*, *tėtax*, *lėlax*, *tėtax*, *lėlax*, *tėtax* vidinių balsių trukmės skirtumai reikšmingi. Kitų balsių trukmės skirtumai nėra tokie reikšmingi. Vis dėlto jie nemaži (*tėtax* – *dėdax* = 12,5 ms; *dėdax* – *tėtax* = 13,2 ms; *lėlax* – *dėdax* = 12,4 ms) ir, padidinus realizacijų skaičių, tikrai išryškėtų, nes skirtumo tikimybė gana didelė (*tėtax* – *dėdax* – 80%; *dėdax* – *tėtax* – 90%; *lėlax* – *dėdax* – 85%).

3.2. PVA tarmės vidiniai balsiai prieš dusliuosius priebalsius trumpesni negu prieš skardžiuosius ir balsinguosius priebalsius, o balsių, vartojamų prieš skardžiuosius ir balsinguosius priebalsius, trukmė panaši: $[V]/[-C^c]$ $[V]/[-C^d]$ $[V]/[-C]$ santykiauja kaip 1 1,2 : 1,2.

Statistiškai įvertinus vidinių balsių prieš dusliuosius ir skardžiuosius priebalsius bei balsių prieš dusliuosius ir balsinguosius priebalsius kiekybės duomenis (žr. 2 lent.), matyti, kad visų lyginamų pavyzdžių (nors ir realizacijų skaičius nedidelis) trukmės skirtumai reikšmingi. Tik žodžiuose *sənū* : *səkū* vidinių balsių trukmės skirtumas ne toks reikšmingas. Tačiau ir jų pasikliaujamieji intervalai mažai liečiasi, Studento kriterijaus reikšmė nedaug mažesnė už kritinę reikšmę, o skirtumo tikimybė 85%.

Vidinių balsių prieš skardžiuosius ir balsinguosius priebalsius trukmės skirtumai maži⁸, ir nėra statistinio pagrindo teigti, kad šių balsių kiekybė skiriasi.

3.3.1. PVA tarmės vidinių balsių kiekybė nuo ankstesnio priebalsio skardumo beveik nepriklauso: $[V]/[C^-]$: $[V]/[C^d^-]$ $[V]/[C^-]$ = 1 1 1. Atskirų pavyzdžių trukmės vidurkiai labai panašūs: *tá.do.* (\bar{x} = 223,5 ms) *bá.do.* (\bar{x} = 229,8 ms) : *vá.do.* (\bar{x} = 223,9 ms); *ta.dū* (\bar{x} = 95,4 ms) *ba.dū* (\bar{x} = 95,5 ms) *va.dū* (\bar{x} = 100,9 ms); *ti.ki* (\bar{x} = 131,2 ms) : *diki* (\bar{x} = 139,4 ms) : *niki* (\bar{x} = 144,6 ms); *iš_ūi.ko.* (\bar{x} = 166,9 ms) : *iž_dī.ko.* (\bar{x} = 161,9 ms) : *išni.ko.* (\bar{x} = 166,3 ms). Todėl neverta jų statistiškai apdoroti. Tik *niki* : *ti.ki* vidinių balsių trukmės skirtumas didesnis (13,4 ms), tačiau ir jis nėra statistiškai patikimas, nes pasikliaujamieji intervalai nemažai susiliečia (*ti.ki* – 113,2 ÷ 149,3 ms; *niki* – 120,7 ÷ 168,5 ms). Tą patį liudija ir Studento kriterijus (0,98 < $t_{0,05}$ = 2,06).

3.3.2. Galūnės balsių kiekybės matavimų rezultatai kitokie: po dusliųjų priebalsių balsiai trumpesni negu po skardžiujų ir balsingųjų (plg. jų trukmės vidurkių santykis: $[V]/[C^-]$: $[V]/[C^d^-]$: $[V]/[C^-]$ = 1: 1,1 1,1).

Čia tiriamų balsių trukmės skirtumų statistinis reikšmingumas nėra vienodas. Galūnės balsių trukmės skirtumas po dusliųjų ir skardžiujų priebalsių statistiškai patikimas: pasikliaujamieji intervalai ($[V]/[C^-]$ – 95,3 ÷ 111,4 ms; $[V]/[C^d^-]$ – 109,5 ÷ 126,5 ms) vos susiliečia. Statistinį reikšmingumą rodo ir Studento kriterijus: 2,49 > $t_{0,05}$ = 2,00.

⁸ Tokiam matavimų rezultatui iš dalies galėjo turėti įtakos pavyzdžiai, nes 4 žodžiuose balsiai vartojami greta priebalsio [n] ir l šalia [v]. Greta nosinių priebalsių balsiai nosinami, ir dėl to sunkoka nustatyti labai tikslias garsų ribas.

Balsių, vartojamų po skardžiųjų ir balsingųjų priebalsių, trukmės skirtumas visiškai nedidelis ir nėra statistinio pagrindo teigti, kad šie balsiai skiriasi, nes pasikliaujamieji intervalai beveik sutampa ($[V]/[C^-] - 105,5 \div 121,4$ ms; $[V]/[C^d^-] - 109,5 \div 126,5$ ms), o Studento kriterijaus reikšmė gerokai mažesnė už kritinę reikšmę ($0,78 < t_{0,05} = 1,99$).

2 lentelė. Vidinių balsių trukmė prieš dusliuosius, skardžiuosius ir balsinguosius priebalsius

Pavyzdžiai	<i>n</i>	\bar{x} (ms)	<i>s</i> (ms)	<i>v</i> (%)	95% pasik. interv. (ms)	$t_p \leq t_a$
<i>sė.kę.s</i>	10	213,8	24,4	11,4	196,3 ÷ 231,3	3,59 > $t_{0,005} = 3,22$
<i>sė.gę.s</i>	9	251,8	21,4	8,5	235,4 ÷ 268,2	
<i>mitu.</i>	12	93,7	14,6	15,6	84,4 ÷ 103,0	3,25 > $t_{0,005} = 3,19$
<i>midu.</i>	12	117,6	20,9	17,8	104,3 ÷ 130,9	
<i>sækù.</i>	12	106,8	15,4	14,4	97,0 ÷ 116,5	2,17 > $t_{0,05} = 2,07$
<i>sægù.</i>	12	121,1	17,0	14,0	110,3 ÷ 131,9	
<i>sakù.</i>	13	89,5	21,9	24,5	76,2 ÷ 102,7	2,11 > $t_{0,05} = 2,07$
<i>sagù.</i>	12	107,5	20,7	19,3	94,3 ÷ 120,7	
<i>sė.kę.s</i>	10	213,8	24,4	11,4	196,3 ÷ 231,3	4,61 > $t_{0,001} = 3,92$
<i>sė.nę.s</i>	10	252,1	9,8	3,9	245,1 ÷ 259,1	
<i>mitu.</i>	12	93,7	14,6	15,6	84,4 ÷ 103,0	4,41 > $t_{0,001} = 3,72$
<i>minu.</i>	12	119,1	13,6	11,4	110,5 ÷ 127,7	
<i>sækù.</i>	12	106,8	15,4	14,4	97,0 ÷ 116,5	1,64 < $t_{0,05} = 2,08$
<i>sænù.</i>	11	115,7	9,9	8,6	109,1 ÷ 122,4	
<i>sakù.</i>	13	89,5	21,9	24,5	76,2 ÷ 102,7	3,40 > $t_{0,005} = 3,08$
<i>savù.</i>	14	116,6	19,7	16,9	105,3 ÷ 128,0	
<i>sė.gę.s</i>	9	251,8	21,4	8,5	235,4 ÷ 268,2	0,04 < $t_{0,05} = 2,11$
<i>sė.nę.s</i>	10	252,1	9,8	3,9	245,1 ÷ 259,1	
<i>midu.</i>	12	117,6	20,9	17,8	104,3 ÷ 130,9	0,21 < $t_{0,05} = 2,07$
<i>minu.</i>	12	119,1	13,6	11,4	110,5 ÷ 127,7	
<i>sægù.</i>	12	121,1	17,0	14,0	110,3 ÷ 131,9	0,91 < $t_{0,05} = 2,08$
<i>sænù.</i>	11	115,7	9,9	8,6	109,1 ÷ 122,4	
<i>sagù.</i>	12	107,5	20,7	19,3	94,3 ÷ 120,7	1,15 < $t_{0,05} = 2,06$
<i>savù.</i>	14	116,6	19,7	16,9	105,3 ÷ 128,0	

Nors po dusliųjų ir balsingųjų priebalsių galūnės balsių trukmės skirtumas nėra statistiškai reikšmingas, tačiau tendencija, kad po dusliųjų priebalsių balsiai trumpesni negu po balsingųjų, akivaizdi: pasikliaujamieji intervalai ($[V]/[C^-] - 95,3 \div 111,4$ ms; $[V]/[C^d^-] -$

105,5÷121,4 ms) mažai susiliečia, Studento kriterijaus reikšmė nedaug mažesnė už kritinę reikšmę ($1,78 < t_{0,05}=1,99$), skirtumo tikimybė didesnė nei 85%.

Taigi ankstesnio priebalsio skardumas vidinių balsių trukmės nekeičia, užtat galūnės balsių ilgumui turi įtakos. Matyt, galūnės balsių kiekybė PVA tarmėje labiau priklauso nuo fonetinių pozicijų⁹.

4.1. Nekirčiuoti vidiniai balsiai PVA tarmėje prieš ilgąją galūnę trumpesni negu prieš trumpąją galūnę: $[-]/[- C \sim] : [-]/[- C \sim] = 1 \quad 1,2$; $[-\sim]/[- C \sim] : [-\sim]/[- C \sim] = 1 \quad 1,1$. Atrodo, trumpiesiems balsiams tolesnio skiemens ilgumas mažiau įtakos turi negu ilgiesiems. Tai liudija ir statistinė analizė (žr. 3 lent.): ilgųjų balsių prieš ilgąją ir trumpąją galūnę trukmės skirtumas statistiškai patikimas, o trumpųjų balsių – ne toks reikšmingas. Vis dėlto teigti, kad vidinių trumpųjų balsių kiekybė šiose pozicijose panaši, negalima, nes trukmės skirtumo tikimybė didesnė negu 90%.

Kirčiuotų vidinių (ypač ilgųjų) balsių trukmė nuo tolesnio skiemens ilgumo, galima sakyti, visai nepriklauso: tvirtagalių ir tvirtapradžių kamieno balsių kiekybė prieš ilgąją ir trumpąją galūnę labai panaši, o trumpieji kirčiuoti balsiai prieš ilgąją galūnę trumpesni negu prieš trumpąją ($[\sim]/[- C -] : [\sim]/[- C -] = 1 \quad 1,1$), bet trukmės skirtumas nėra didelis ir statistiškai nereikšmingas.

3 l e n t e l ė . Vidinių balsių trukmė prieš ilgąją ir trumpąją galūnę

Pavyzdžiai	n	\bar{x} (ms)	s (ms)	v (%)	95% pasikl. interv. (ms)	$t_p \leq t_a$
$[-]/[- C \sim]$	63	111,4	24,9	22,3	105,1+117,6	
$[-\sim]/[- C \sim]$	62	128,1	22,4	17,5	122,4+133,7	$3,94 > t_{0,001}=3,46$
$[-\sim]/[- C \sim]$	59	74,9	23,6	31,6	68,7+81,0	
$[-\sim]/[- C \sim]$	55	82,7	21,4	25,8	76,9+88,5	$1,85 < t_{0,05}=2,00$
$[\sim]/[- C -]$	62	176,3	36,3	20,6	167,1+185,5	
$[\sim]/[- C -]$	57	176,1	40,8	23,1	165,2+186,9	$0,03 < t_{0,05}=2,00$
$[\sim]/[- C -]$	74	163,6	33,9	20,7	155,8+171,5	
$[\sim]/[- C -]$	74	160,6	35,2	21,9	152,4+168,8	$0,54 < t_{0,05}=1,99$
$[\sim]/[- C -]$	52	85,0	19,8	23,3	79,5+90,5	
$[\sim]/[- C -]$	40	91,6	29,5	32,2	82,2+101,0	$1,23 < t_{0,05}=2,01$

Vadinasi, skirtingai nuo žemaičių, PVA tarmėje galūnės ilgumas kirčiuotų balsių trukmei įtakos neturi.

4.2. Galūnės balsiai PVA tarmėje po ilgojo skiemens šiek tiek trumpesni negu po trumpojo. Tačiau patikimai skiriasi tik nekirčiuotų galūnės balsių, vartojamų po tvirtapradžių ir trumpųjų kirčiuotų skiemenų, trukmė (žr. 4 lent.).

⁹ Plg. šiaurės žemaičių tarmėje po dusliųjų priebalsių galūnių redukcija didesnė negu po skardžiųjų (Pabrėža, 1993, 36).

Todėl galima būtų manyti, kad ankstesnis akūtinis skienuo (trumpesnis, bet energingesnis negu tvirtagalys) galūnės balsių kiekybei daugiau turi įtakos negu cirkumfleksinis. Tačiau nekirciuotų galūnės balsių trukmės skirtumas po tvirtagalio ($\bar{x} = 78,2$ ms) bei tvirtapradžio ($\bar{x} = 79,4$ ms) skienums labai mažas ir statistiškai nereikšmingas: pasikliaujamieji intervalai su ampa ($[V]/[C-] - 72,7 \pm 86,0$ ms; $[V]/[C-] - 71,6 \pm 84,9$ ms), o $0,24 < t_{0,05} = 2,00$. Vadinas, nuo ankstesnio skienums priegaidės nekirciuotų galūnės balsių trukmė nepriklauso.

4 lentelė. Galūnės balsių trukmė po ilgojo ir trumpojo skienums

Pavyzdžiai	<i>n</i>	\bar{x} (ms)	<i>s</i> (ms)	<i>v</i> (%)	95% pasikl. interv. (ms)	$t_p^* t_a$
$[-]/[C-]$	43	89,0	17,5	19,6	83,6+94,4	
$[-]/[C-]$	44	93,0	17,3	18,6	87,7+98,2	1,06 < $t_{0,05} = 2,02$
$[-]/[C-]$	39	63,0	17,6	27,9	57,3+68,7	
$[-]/[C-]$	37	65,3	16,7	25,5	59,7+70,8	0,58 < $t_{0,05} = 2,03$
$[-]/[C-]$	57	104,0	21,4	20,6	98,3+109,7	
$[-]/[C-]$	55	117,8	19,3	16,4	112,6+123,0	3,59 > $t_{0,001} = 3,48$
$[-]/[C-]$	50	63,2	18,6	29,4	57,9+68,5	
$[-]/[C-]$	49	69,4	20,3	29,3	63,5+75,2	1,57 < $t_{0,05} = 2,01$
$[-]/[C-]$	63	148,9	28,6	19,2	141,7+156,1	
$[-]/[C-]$	68	154,1	29,2	18,9	147,0+161,2	1,04 < $t_{0,05} = 2,00$
$[-]/[C-]$	55	80,4	22,4	27,8	74,4+86,5	
$[-]/[C-]$	52	82,6	24,0	29,0	75,9+89,3	0,49 < $t_{0,05} = 2,01$

Taigi statistinė kiekybės duomenų analizė leidžia kalbėti tik apie tendenciją PVA tarmėje galūnės balsius po trumpojo skienums tarti ilgesnius negu po ilgojo.

5. Apibendrinant tyrimą, galima daryti tokias svarbesnes išvadas.

1. PVA tarmėje balsiai trumpiausi tarp dusliųjų priebalsių, ilgesni tarp skardžiųjų ir ilgiausi tarp balsingųjų priebalsių.

2. Vidinių balsių trukmei įtakos turi ne ankstesnio, o tolesnio priebalsio skardumas: prieš dusliuosius priebalsius balsiai trumpesni negu prieš skardžiuosius ar balsinguosius. Tačiau galūnės balsių ilgumas priklauso nuo ankstesnio priebalsių skardumo: po dusliųjų priebalsių balsiai trumpesni negu po skardžiųjų ir balsingųjų priebalsių.

3. Kirciuotų kamieno ir galūnės balsių trukmei gretimo skienums ilgumas įtakos neturi.

4. Nekirciuoti kamieno balsiai (ypač ilgieji) prieš tolesnį ilgąjį skienums trumpesni negu prieš trumpąjį.

5. PVA tarmėje pastebėta tik tendencija po ilgojo kirčiuoto skiemens nekirčiuotus galūnės balsius tarti trumpesnius negu po trumpojo kirčiuoto skiemens. Galūnės balsių trukmės skirtumas po tvirtapradžio ir trumpojo kirčiuoto skiemens ryškesnis negu po tvirtagalio ir trumpojo skiemens, o nuo ankstesnio skiemens priegaidės galūnės balsių kiekybė nepriklauso¹⁰.

THE INFLUENCE OF ADJACENT SOUNDS UPON THE QUANTITY OF VOWELS IN THE SOUTH-WESTERN AUKŠTAITIAN DIALECT

Summary

The paper analyses the dependence of the vowel length upon the voiced consonants and the adjacent syllable length in the south-western Aukštaitian dialect. The results of the research show that the word-middle vowels are the shortest before the voiceless consonants, longer before the voiced consonants and the longest before the sonorants. The voiced consonant in post-position, but not in pre-position, influences the length of a word-middle vowel: the vowel is longer when it is preceded by the voiceless consonant rather than voiced or vocal. The length of the word-end vowel, however, depends on the preceding voiced consonant: the word-end vowels are shorter when preceded by voiceless consonants or sonorants.

The length of the adjacent syllable was not observed to have any influence on the stressed stem or word-end vowel duration. Unstressed word-middle vowels are shorter if they are followed by a long ending. The experiment demonstrated that there is a tendency to pronounce unstressed word-end vowels shorter if they are preceded by a long stressed syllable rather than a short one.

LITERATŪRA

Girdenis A., 1974, Prozdinės priegaidžių ypatybės šiaurės žemaičių tarmėje. – Eksperimentinė ir praktinė fonetika. Vilnius: VPI, 160–198.

Girdenis A., Kubiliūtė-Kliukienė R., 1982, Regresyvinis priebalsių palatalizacijos poveikis balsių spektrui šiaurės žemaičių tarmėje. – Kalbotyra, t. 33 (1), 30–38.

Girdenis A., Pupkis A., 1974, Pietinių vakarų aukštaičių priegaidės. Prozdiniai požymiai. – Eksperimentinė ir praktinė fonetika. Vilnius: VPI, 107–125.

Girdenis A. ir kt., 1995, Lietuvių kalbos ir jos tarmių prozdinių reiškinių ir fonemų alofonų analizė. Mokslinė ataskaita. Vilnius: VU.

Kazlauskienė A., 1998, Balsių kokybės santykiai pietinių vakarų aukštaičių tarmėje. – Kalbotyra, t. 47 (1), 61–77.

Mažiulienė I., 1996, Centrinės šiaurės žemaičių tarmės prozodija. – Kalbotyra, t. 45 (1), 30–115.

Pabrėža J., 1993, Žodžio galo ir priegaidžių fonctinė evoliucija šiaurės žemaičių tarmėje. – Baltistica, t. 28 (1), 33–38.

Pakerys A., 1995, Lietuvių bendrinės kalbos fonetika. Vilnius: Žara.

Šimanavičienė B., 1993, Dvejopa [a, c] < -ā-, -ė- priegaidė vėliuoniceių šneckoje. – Kalbotyra, t. 42 (1), 46–53.

Vaitkevičiūtė V., 1960, Lietuvių kalbos balsių ir dvibalsių ilgumas arba kokybė. – LKK 3, 207–217.

Vytauto Didžiojo universitetas
Lietuvių kalbos katedra

[tictika
1998 m. spalio 12 d.

¹⁰ Už nuosirdžių paramą atlickant šį tyrimų norččiau padėkoti prof. habil. dr. A. Girdeniui.